

Публікація. Майя Артџомова. Національна та українська громадянська ідентичності як складові цивілізаційної ідентичності українства. / Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина: збірник наукових праць. Карпатський університет імені Августина Волошина. – Ужгород: ТОВ «Спектраль ЛТД», 2024. – Випуск 7. – С.145 – 161.

УДК 316.258 + 316.356.4 +355.426 +УДК 323.2:172

НАЦІОНАЛЬНА ТА УКРАЇНСЬКА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ

Майя АРТЬОМОВА

Анотація. У публікації авторка намагається дослідити ключові аспекти трансформації складових національної, громадянської цивілізаційної ідентичностей українства, що співзвучно з викликами у часі.

Матеріали статті базуються на вивченні історичного досвіду та аналізі впливу сучасних подій на процес самоідентифікації українців як самостійної нації, концептуальних складових парадигми розвитку людства й визначення статусу України в системі міжцивілізаційних відносин.

Систематизовано джерельну складову ключових засад сутності цивілізаційної ідентичності українства в контексті європейського виміру.

Ключові слова: цивілізація, українство, національна ідентичність, громадянська ідентичність, регіональна ідентичність, консолідація, патріотизм, громадянство.

Maya Artyomova

National and Ukrainian Civic Identities as Components of the Civilizational Identity of Ukrainians in the Context of the European Dimension

Abstract. In the publication, the author tries to explore the key aspects of the transformation of the components of the national, civil civilizational identity of Ukrainians, which is consonant with the challenges of time. The materials of the article are based on the study of historical experience and analysis of the impact of current events on the process of self-identification of Ukrainians as an independent nation, conceptual components of the paradigm of human development and determination of the status of Ukraine in the system of intercivilizational relations. The source component of the key principles of the essence of the civilizational identity of Ukrainians in the context of the European dimension is systematized.

Key words: civilization, Ukrainianness, national identity, civic identity regional identity, consolidation, patriotism, citizenship

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями.

За останній період процес трансформації національної та української громадянської ідентичностей як складових цивілізаційної ідентичності українства значно активізувався та вийшов на новий рівень розвитку в умовах переходу від традиційного до модерного суспільства, зміни модерної парадигми досліджень перш за усе політичної ідентичності на постмодерну, що обумовлює формування зв'язку між трансформаційними формуваннями їх механізмів у світоглядних зрушеннях постсучасної доби. Адже тільки ті держави, яким вдається забезпечувати державо- і націєтворення, формувати спільну ідентичність громадян та зберегти свою національну ідентичність і національне обличчя, свій тип екзистенції, духовності й креативності, не піддадуться глобалізаційним схемам.

Актуальність вивчення питання з одного боку підтверджується через глибоке усвідомлення перш за усе українським народом своєї національної самобутності, цілісного та гармонійного розвитку держави у контексті як євроінтеграційних процесів, так і воєнного стану, повномасштабного вторгнення росії в Україну, героїчної боротьби з рашизмом.

З іншого боку, у країнах Євросоюзу в умовах сьогодення у значній мірі спостерігається проблеми і паралельні суперечності в політиці багатоукладного інтегрального федералізму, консоціальної демократії, що впливають з полінаціональної та мультикультурної природи ЄС і відображають певні поля напруженості між відповідними рівнями інтеграційної системи (субнаціональним, національним та наднаціональним), згідно з якою розвиток широкої інтеграції здійснюється в обхід законодавства держав європейської спільноти. Складається ситуація, коли національна ідентичність громадян окремих європейських держав підміняється регіональною ідентичністю, що має субнаціональний характер.

Це обумовлює пошук механізмів узгодження інтересів у співвідношенні національно-державних та європейською ідентичностями.

Метою статті є аналіз сутності феномену українства, національної та української громадянської ідентичностей як складових цивілізаційної ідентичності в контексті європейського виміру.

Відтак, авторка визначеної теми наукового дослідження намагається дослідити **ключові аспекти трансформації складових українства, національної, громадянської цивілізаційної ідентичностей** в контексті європейського виміру, що співзвучно не лише з викликами у часі, але й з вимогами нещодавно затвердженого Урядом, МОН України порядку підготовки та підвищення кваліфікації фахівців у сфері утвердження української та громадянської ідентичності на основі «Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023–2025 роках» [1, с.152 – 164].

Матеріали статті базуються на вивченні історичного досвіду та аналізі впливу сучасних подій на процес самоідентифікації українців як самостійної нації, концептуальних складових парадигми розвитку людства й визначення статусу України в системі міжцивілізаційних відносин. Загалом у Карпатському університеті імені Августина Волошина, Ужгородській українській богословській академії, Міжнародній академії богословських наук, які представляє авторка дослідження, саме питання щодо цивілізаційних процесів українського націотворення, державного й церковного будівництва, досягнень, викликів, загроз Україні в умовах сучасних цивілізаційних змін, утвердження доктрини регіональної української цивілізації були розглянуті упродовж останніх 11 років на 9 із 17 проведених Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференцій, 2 міжнародних форумах.

Це вимагало з'ясування як теоретико-методологічних засад сутності й цивілізаційної ідентичності українства в контексті європейського виміру, окреслення складових її структури, гуманітарної міждисциплінарності у поєднанні з історико-філософськими, соціологічними, політологічними, культурологічними методами пізнання з позицій цивілізаційного, антропологічного, соціокультурного, міждержавного підходів, її зв'язку з менталітетом і глобалітетом у динаміці історичного поступу українського державотворення та трансформацій національної та української громадянської ідентичностей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.

Сучасний науково-теоретичний дискурс потребує глибокого усвідомлення кожним українцем історичної місії українства: «*Хто такі українці та чого вони прагнуть?*» [2, с.152 – 164], яке більше ніж ста років поставив літописець, батько української історії, голова

Центральної Ради УНР Михайло Грушевський. А це вимагає відповісти й кожному для себе «хто ми є», «де наше коріння», «що для нас є цінним і священним», «яка наша мета і покликання», «чого ми прагнемо і які наші сподівання», «хто наш друг, а хто ворог», «з ким маємо дружити, а від кого боронитися»?

Осмислення цих та інших питань виводять нас на таке явище і поняття, як **«ідентичність»**, яке походить від латинського «*identitas*», що означає багатозначний життєвий і загальнонауковий термін, який виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда та його самосвідомості і передбачає певну відмінність або розрізнення.

Один з фундаторів теорії ідентифікації відомий американсько-німецький психолог, соціолог Ерік Еріксон (1902 – 1994 рр.), виходячи з того, що розвиток ідентичності проходить ряд стадій і супроводжується кризами свідомості та самооцінки, виділяв **три основні напрями дослідження поняття ідентичності** [3]:

а) почуття ідентичності через процес переживання людиною узагальненого смислу свого «Я»;

б) процес формування ідентичності через суб'єктивне натхненне відчуття тотожності і цілісності;

в) як конфігурацію, тобто результат цього процесу через переживання відповідності самому собі.

Загалом, ідентичність особи є тим узагальненим поняттям, що охоплює усі **види ідентичностей людини** (соціальну, групову, індивідуальну, особистісну, колективну та ін.), на формування яких впливають наявні ресурси (особистісні, географічні, культурні, етнічні, історичні, економічні, політичні, міждержавні тощо), що обумовлюють розрізняти їх за природними (етнічні, расові, територіальні, загальноосвітні, гендерні тощо) так і штучно визначеними складовими (національні, громадянські, професійні, конфесійні, регіональні, групові, європейські, інформаційні).

На першопочатковому етапі зміст поняття «ідентичність» авторка розглядає фрагментарно через призму її різновидів, акцентуючи увагу на наступному. За сучасною класифікацією наук в Україні (природничі, суспільні, про мислення) *ідентичність розглядається у контексті різних вимірів*.

Так у **філософії** ідентичність – одне із базових понять філософії, видається настільки очевидним, що його можна пояснити хіба синонімом: «сказати $x + y =$ ідентичність, все одно що сказати вони одна і та ж річ. Усе ідентичне само із собою і ні з чим іншим». На трьох прикладах видно основні функції ідентичності: *Цицерон = Цицерон*; *Цицерон = Катиліна*; *Цицерон = Тулій*.

Зазначимо, що «ідентичність», по суті, стає значною філософською та науковою проблемою тільки в ХХ ст., тобто тоді, коли виникає сумнів у тому, що називають «єдністю самості» як головної мети людського життя, де самість об'єднує всі вияви душі і структурно виражає *єдність і спадкоємність життєдіяльності людини*. І метафора «смерть суб'єкта» має розумітися тільки як критика суб'єкта класичного мислення.

Тому філософська рефлексія проблеми ідентичності (а це передусім праці західних дослідників другої половини ХХ сторіччя М. Гайдеггера, Ж.-М. Бенуа, Е. Еріксона, Ж.Лакана, К.Юнга), як і певне «позитивне переосмислення» радикальних ідей філософів-постмодерністів, наприклад, Р.Барта, Ж.Бодрійяра, Ф.Гваттарі, Ж.Дельоза, Ж.Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Ю.Кристивої, М.Фуко та ін. – це критика «метафізики буття як присутності» або критика «картезіанського суб'єкта» нібито самодостатнього в аспекті безперервності та цілісності свого «*cogito ergo sum*». Філософи, зокрема, зарубіжні – Ф.Анкерсміт, Е.Балібар, З.Бауман, У.Бек, П.Бергер, Р.Брубейкер, П.Бурдьє, І. Валлерстайн, Ю.Габермас, Е.Гідденс, Н.Еліас, В.Хесле, а

також вітчизняні – Т. Воропай, З. Жаде, М.Заковоротна, М. Кастельс, Т. Лукман, В. Палагута, Н. Паніна, В.Ядов та ін. докладно концептуалізували варіанти самовизначення суб'єкта в різних соціальних контекстах.

У визначенні типології ідентичностей важливе місце займають *суспільні науки* (соціальні науки, суспільствознавство) – як широка група наукових дисциплін, предметом дослідження яких є суспільство – як система у цілому, так і окремі частини, функції та елементи, а також людина (соціальна особа, особистість, суб'єкт, і об'єкт суспільних зв'язків і відносин).

У *соціальних науках*, до яких належать соціологія та її різні напрями – право, політологія, антропологія, зокрема, розрізняються такі ідентичності [4]:

- *соціальна* (ототожнення себе з соціальною позицією, або статусом);
- *культурна* (ототожнення себе з культурною традицією);
- *етнічна* (ототожнення себе з певною етнічною групою);
- *групова* (ототожнення себе з тією чи іншою спільністю, або групою).

Важливе місце відводиться **релігійній ідентичності** як спроби індивіда відшукати в релігійному просторі собі подібних і зарахувати себе до них, дистанціюючись від інших, що відрізняються за певними ознаками, а, відтак, як людина або група осіб думають про себе як про належність та представляють цінності певної релігії та або релігійної деструктивної секти.

Вони розглядаються в дослідженнях зарубіжних вчених Е.Дюркгейма, М.Вебера, Р.Белла, М.Бергера, П.Сорокіна та ін., а також вітчизняних – М.Бабія, В. Бедь, В. Балуха, В.Єленського, А.Ніколаєвської, І.Папаяні, В.Перебенесюка, О.Пташник-Середюк О.Севекіної, Л.Рязанової, О.Шимко та ін. У них допустимо покладатися на **чотири аспекти В:** *віруючи, приналежність, поведінку та зв'язок*. Будучи багатоплановим і складним процесом релігійна ідентичність розглядається із врахуванням визначених критеріїв ідентифікації [5]:

• *основи релігійності індивіда* як момент рефлексії, відчуття, на основі якого індивід визначає для себе цінність релігійної віри, її визнання та віднесення до конкретного віросповідного напрямку;

• *момент вибірковості* – як період приходу до релігії, який може відбутися як у дитинстві, так і у зрілому віці;

- *культові показники релігійності;*
- *позакультова релігійна діяльність.*

Відзначимо, що вони в умовах сьогодення важливі для розуміння релігії та політики, оскільки впливають на те, як люди можуть голосувати, переглядати певну політику та підтримувати певні політичні партії.

Особливе місце відводиться **проблемі гендерної ідентичності**, яка набула своєї популярності у 60 – 80-х роках ХХ ст. на багаторівневій складній структурі за визначеними **трьома компонентами** (когнітивний (пізнавальний); афективний (оціночний); конативний (поведінковий)), і визначається через сприйняття людиною самої себе, своєї статі або того, ким вона себе бачить і відчуває – жінкою, чоловіком, кимось середнім між ними чи сумішню кількох ідентичностей, та залежить здебільшого від соціальних чинників, а не від біологічної природи людини. Для зрілої особистості гендер стає заміною статі, внутрішньо глибинним відчуттям приналежності людини до того чи іншого гендеру (теорія гендерного розвитку – набуття особистістю гендерної ідентичності за З. Фрейдом; теорія гендерної схеми за С. Бемом; гендерно-рольова соціалізація або диференційна соціалізація за Ф. Гіденгсом і Г. Тардом; гендерна рівність, механізми формування та трансляція гендерних стереотипів за дослідженнями В. Агеевої, М. Богачевської-Хом'як, М. Боровцової, М.Великодної, Ю. Галустян, І. Гояна, І. Данилюка, О. Кісь, О. Кікінежді, С.Крилової, Л.Кобилянської, Т.

Марценюк, Т.Мельник, В. Новицької, Л.Ожигової, Г. Ставицького, С. Сторожук, Ю. Стребкової, Н.Хамітова, та багатьох інших).

Об'єктами наукового дискурсу в XIX – XX ст. стають **цивілізаційна, національна, громадянська ідентичності**, які повномірно є визначальними і наслідком прискорення бурхливих історичних, державотворчих процесів, коли ідентичність нації стають її цивілізаційним брендом, соціокультурною нішею країни, визначальною засадою зовнішньої та внутрішньої політики держави, міждержавних відносин. Основою існування будь-якої **цивілізаційної системи** є її самоідентифікація, оскільки **самоідентифікаційний принцип** має властивість діяхронного (від покоління до покоління) соціально-культурного відтворення, тобто в підсумку відтворення базових цінностей і стійких навичок людей, визначених традицією культурного розвитку, соціальними та духовними константами [6].

Цей феномен набуває сьогодні особливої ваги у XXI столітті з огляду на планетарні виклики глобалізації у її багатоманітті, наявністю певної макросистеми цивілізацій (глобальна суперцивілізація, що має наддержавний, надрелігійний, надетнічний характер), геополітичну ситуацію, прискорення інтеграційних процесів у Європі та світі, що спонукає авторку дослідження комплексно розглядати ці проблеми при послідовному викладі основного матеріалу, зваживши на **ключові аспекти трансформації складових національної, громадянської цивілізаційної ідентичності українства** в контексті європейського виміру за наявністю таких ознак:

- етнічне походження та самоідентифікація;
- усвідомлення спільної з іншими представниками українського етносу історичної долі та часової перспективи;
- залученість в український культурно-інформаційний простір;
- трансформація національної, громадянської цивілізаційної ідентичності українства у світовий, європейський простір;
- свідома діяльність з поширення української культури.
- широке синтетичне розуміння українства, в якому поєднано різні природні, соціокультурні, історико-політичні, правові, релігійні, міждержавні та інші складові.

Центральне місце відведено дослідженню специфіки цивілізаційної ідентичності незалежної України, ролі її складових – етнічної, релігійної, національної, громадянської та євроідентичності, розкрито вплив на них міжнаціональних відносин, демократизації суспільства, цифровізації та глобалізації сучасного світу, агресивної політики росії на ідентифікаційні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Аналіз свідчить, що дослідження національної, громадянської цивілізаційної ідентичностей українства в сучасних умовах повинно вибудовуватися із врахуванням таких теоретико-методологічних засад: з *одного боку* – потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, якому властивий синтезуючий тип міжцивілізаційної взаємодії, з *іншого* – необхідністю реалізації соціально-економічних інтересів громадян безвідносно до їх станової, етнічної, релігійної та політичної визначеності перш за усе довкола добробуту на основі обов'язкової концептуалізації міждисциплінарних узагальнень (культурологічних, історіософських, етнолінгвістичних, соціально-психологічних, етнополітологічних, тощо) з дотриманням принципів вертикальної та горизонтальної інтеграцій. При цьому необхідно враховувати той факт, що українці в ході свого історичного розвитку змінили власний етнізм (зміна етнізмів найчастіше відбувається саме в межах усталених етнічних спільнот, коли народ знаходиться на порозі націєтворення і шукає найбільш давні й глибинні підстави для

своєї національної самоназви), при якому народ залишається самим собою, а збереження колективного «Ми» та самоідентичності зумовлюється спадкоємністю історичної пам'яті, етнічної ментальності та свідомості [7]. Тому дослідження української нації як повномасштабної, яка за відомою міжнародною класифікацією Я. Крейчі та В.Велімські, є одночасно і етнічною, і політичною [8].

Зазначимо, що тлумачення терміна «*українство*» відрізнялось на різних етапах суспільного та наукового розвитку. Так, у XIX ст. термін «українство» означав прихильників українського фольклору, побуту, пісні, традицій та намагання їх зберегти і вивчати. З кінця XIX – початку XX ст. поняття асоціювалося з українським національно-визвольним рухом та показувало свідому настанову на вибір українськості як життєвої позиції (дослідження І.Грабовської, Я.Грицака, С. Здіорук, А. Каппелера, А. Окари, П. Радько, Т.Смовженко та ін.). У сучасному українознавстві та суміжних науках (зокрема, історії України) йдеться про широке синтетичне розуміння українства, в якому поєднано різні природні, соціокультурні та інші виміри [9]. Таким чином, *українство* – це історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів. А системоутворюючим чинником буття українства як великої соціальної групи є українскість в її етнічній, культурно-мистецькій, громадсько-політичній, правовій, релігійній та інших формах.

Комплексні наукові дослідження української ідентичності в гранично широких контекстах і взаємообумовленості усіх її складників (національного, етнічного, а також ідентичності держави й країни), розуміння сучасного стану об'єкта української ідентичності на основі результатів досліджень наукових установ і центрів (Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту соціології НАН України, Центру українознавства філософського факультету та Навчально-наукового Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, Київського міжнародного інституту соціології, Соціологічної групи «Рейтинг», Українського центру економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова (у т.ч. Студії «Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості»), Київського інституту проблем управління імені Горшеніна та ін.) за підтримки Фондів «Відродження», Фрідріха Еберта, Фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України, Асоціації українських банків, вибіркового публікацій М.Степико [10], К. Кислюка [11], монографії «Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність» [12] дозволяють по-новому здійснити нами *ретроспективний огляд виокремлених історико-культурних моделей української ідентичності*, кожна з яких відповідає певному часові та культурній добі нами:

- Перша – *етнокультурна*, яка була поширена за добу первісності;
- Друга – *етнополітична* за часів давньоукраїнського населення;
- Третя – *релігійно-династична* за часів України-Руси;
- Четверта – *ранньомодерна* XVI – XVIII сторіч, пов'язана з очолюваною козацтвом боротьбою підвладних Польсько-Литовській державі українських земель;
- П'ята – *класична*, яка відбувалася в логіці концептуалізованого трьохетапного процесу (етнографічна-академічна-політична стадії);
- Шоста – *подвійної ідентичності*, яка існувала у XX ст. завдяки інтеграції східної, «малоросійської», західної, «русинської» версій у двох формах – *української радянської ідентичності та подвійної ідентичності українців діаспори*. Відображала межі етнічного розселення українців наприкінці XIX — на початку XX сторіччя, ширші за сучасні адміністративні кордони держави Україна («Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна

Україна від Карпатів аж по Кавказ», згідно з М. Міхновським). Її політико-юридичним підмурівком став факт трансформації Української Народної Республіки в Українську Соціалістичну Радянську Республіку – співзасновницю Радянського Союзу;

- *Сьома – сучасна, так зв. «громадянського» консенсусу абсолютної більшості мешканців країни щодо необхідності збереження держави України як найзначимішого стабілізуючого чинника найвищої для них цінності – особистісного вгараздіння за виокремленими трьома рівнями сучасної української ідентичності: 1) *формальний, громадянсько-політичний*;*

- 2) фактичний, мовно-культурний; 3) реальний, етнонаснажений.*

Допустима назва «гібридної» української ідентичності на багат шаровій основі, різнорівневості, відрефлексованості. За умов радикального загострення зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема російсько-українській війні 2014 – по т.ч. остання стає наслідком оказіонального компромісу мешканців країни щодо необхідності збереження держави України як найважливішого стабілізуючого чинника найзначущішої для них цінності – упорядкованого (приватного, політико-правового та суспільного) життя згідно з дотепер панівними модерними світоглядними патернами, яка в історико-культурній ретроспективі може бути безпосередньо пов'язаною з класичною національно-культурною ідентичністю.

Соціальним конструктом є національна ідентичність, яка не за вродженою рисою і за своєю суттю розглядається як ідентичність або відчуття належності до певної держави, сенс «нації як цілісного цілого, представленої самобутніми традиціями, культурою та мовою», що може означати суб'єктивне відчуття, яке людина поділяє з групою людей про націю, незалежно від законного статусу громадянства. Вона впливає безпосередньо з присутності елементів із «спільних точок» у повсякденному житті людей: національних символів, кольорів, історії нації, кровних зв'язків, культури, музики, кухні, радіо, телебачення тощо [13].

Складність і багатовимірність проблеми національної ідентичності пов'язані із серйозними понятійно категоріальними труднощами у сучасній науці щодо трактування самого терміна «нація» як різновиду людських спільнот. Загалом під нацією розуміється спільність людей, яка визначається територією, сформувала економічний уклад, державну літературну мову, володіє специфічними культурними традиціями і побутовим укладом. Однак ситуація ускладнюється тим, що «немає єдиного алгоритму виникнення та функціонування національних рухів, сучасних націй і національних держав», але й ті норми, які існують, стали рухомими і перестають «працювати» в умовах глобалізації. Тому доцільно зважити на виокремлені фахівцями наступні *методологічні підходи у визначенні поняття «нація»* [14]:

- *примордіалізм* (ґрунтується, що риси нації дані першопочатково, є незмінними і традиційними, де має місце *біологічний* (спорідненість як основа соціальності), *культурний* (вродженість і природність конкретної культури) чи *релігійний* (концепція «обраного народу»; домінує при розгляді української національної ідентичності);

- *есенціалізм* (основним принципом якого є ствердження початкового існування певної сутності (есенції), скажімо, долі, призначення, істини, які і визначають конкретну ідентичність, як сутність незмінної, вічної, неперехідної);

- *конструктивізм* (як парадигма, в межах якої нація розглядається як соціальна конструкція, що не має «реальних» історичних чи культурних коренів, представники бачать у ній «великий колектив», оснований на фундаментальній згоді її членів).

Світова практика націєтворення виокремила такі два шляхи «побудови націй»:

- через будівництво держави, поєднане з національною консолідацією суспільства та формуванням його соціокультурної ідентичності, яка б виразно відрізняла націю від її сусідів (основою цих процесів можуть бути наявні культурні особливості титульного етносу);

- через формування надетнічної культури для нової політичної спільноти за відсутності титульного етносу: нова держава охоплює або кілька нечисленних етнічних спільнот, жодна з яких неспроможна домінувати, або кілька етнічних груп, що конкурують між собою.

У цілому ж, шукаючи відповіді на головне запитання дискусії, що серед української інтелектуальної і творчої еліти точиться вже не один рік: «Яку націю варто формувати в незалежній Україні: політичну чи етнічну?» – відповімо однозначно – політичну! Особливості історії України та української культури, спричинили незавершеність процесів етнічної ідентифікації українців, які на сторіччя були позбавлені своєї держави та поділені між різними інонаціональними державними утвореннями. Саме тому сьогодні відсутній суспільний консенсус щодо перспектив і пріоритетів розвитку українського суспільства. Нація не стає геополітичною реальністю, суб'єктом та об'єктом міжнародних відносин і права доти, доки вона не сформує національну державу як легітимацію свого права на самовизначення та організацію суспільства. Держава – це інституційне оформлення країни, державна влада – носій та уособлення суверенної волі народу жити окремо від інших суверенних територіальних спільнот у відповідно консолідованому суспільному середовищі. Тому національна держава – це не тільки певна територія та населення, історична пам'ять і культура, але й ціннісне поняття, що визначає конкурентоспроможність норм поведінки та мислення консолідованих у єдину спільноту етносів, які є суб'єктом формування нації. Як зазначає С. Кримський, нація «характеризується саме виходом народу на арену світової історії, знайденням свого досвіду творення загальнозначущого, здатністю збуджувати універсум культури імпульсами власної енергії та долі» [15, с.73]. Цей шлях Україна повинна проходити у нинішніх складних умовах з посилюючою агресією РФ в умовах довготривалої широкомасштабної війни у XXI столітті, забезпечуючи суверенність, територіальну цілісність та безпеку, міжнародне визнання.

Доцільно у цьому контексті зважити на результати реалізації концепту національної держави на європейському континенті нової Європи у XX столітті визнаного «батька» – першого президента Чехословаччини Томаша Масарика, концепція якого охоплювала терени так званих малих народів, що знаходилися, між Німеччиною, Австрією, Угорщиною та Росією, і виразно протиставлялася німецько-австрійсько-угорсько-російському пануванню в регіоні. Початок модернізаційних і демократичних процесів у Центральній Європі Томаш Масарик визнавав за прояв природного прагнення людини та народів до самореалізації. На його думку, саме національний принцип, що залежно від конкретно-історичних умов дістає різне політичне та ідеологічне наповнення, є організаційним принципом і позитивною силою становлення демократичних засад життя суспільства й держави та розвитку загальноєвропейського процесу. Т. Масарик стверджував, що тільки вільні та незалежні народи можуть бути рівноправними партнерами в наднаціональних структурах, що забезпечують порядок і стабільність у Європі [16].

Відтак, **національну ідентичність** доцільно визначати за такими параметрами:

- національно-державницькими, культурними атрибутами;
- об'єктивною символікою, яка визначає певну цілісність (культурну, територіальну, господарську);
- свідомою ідентифікацією індивідів за їхнім суб'єктивним ставленням, ціннісними орієнтаціями.

Вона розглядається як визнання народом самого себе, знання і повага історії, національної культури, території, усвідомлення народом своїх особливих рис, розуміння членами національної групи своїх інтересів, прагнень, цілей, ідеалів, вірувань, потреб тощо. Такий теоретико методологічний аналіз дозволяє виокремити **наступні форми національної ідентичності**:

• *нормальна*, коли образ свого народу сприймається як позитивний, з адекватним ставленням до культури, історії, природнього патріотизму, з толерантною установкою на спілкування з іншими народами;

• *етноцентрична* – некритична перевага якої-небудь національної групи і самоідентифікація індивіда з нею;

• *етнодомінуюча*, що фіксує таке ставлення самосвідомості і поведінки людини, коли не тільки національна ідентичність стає першочерговою з поміж інших видів ідентичностей (громадянин, матір, батько, тощо), але й досягнення цілей, інтересів народу починає сприйматися як домінуюча цінність;

• *етнічний фанатизм*, у якому абсолютне домінування національних інтересів і цілей, часто ірраціонально сприйнятих, супроводжується готовністю йти за них на будь-які жертви і дії;

• *етнічна індеферентність* – байдужість людей до проблем національності і міжетнічних стосунків, до цінностей свого та інших народів; люди вільні від норм і традицій, на їхню поведінку не впливає ні їх власна національна приналежність, ні національність інших;

• *етнонігілізм* у формі космополітизму, що виступає запереченням національності та етнокультурних цінностей;

• *амбівалентна* – невиражена, а інколи «подвоєна» чи навіть «потроєна» ідентичність.

Доцільно дуже коротко в контексті цивілізаційної ідентичності незалежної України, ролі її складових – етнічної, релігійної, національної, правової, громадянської та євроідентичності через вплив на них міжнаціональних відносин, демократизації суспільства, цифровізації та глобалізації сучасного світу, агресивної політики росії на ідентифікаційні процеси розкрити співвідношення громадянського та національного в ідентичності [17]. Зазначимо, що методологічні засади громадянської ідентичності розроблені в працях Г. Алмонда, Ю. Габермаса, С.Верби, Е. Сміта Ф. Фукуями. Предметом розгляду проблем культурного різноманіття і гарантування громадянських прав меншин та їхньої самобутності знаходимо ми в теоріях мультикультуралізму Ч.Тейлора, В. Кимлічки, Ч.Кукатаса та ін. Ґрунтовно громадянську ідентичність у контексті сумісності з національною ідентичністю досліджують українські науковці В. Арбеніна, Р.Димерець, Л. Дробижева, А. Карась, А. Колодій, В.Малінін, Н. Пашина, Л.Угрин та ін.

Громадянська ідентичність розглядається через відчуття приналежності людини до певної держави, ознаками якої є наявність громадянства цієї країни, високий рівень довіри до органів влади (вертикальна довіра), довіри співгромадянам (горизонтальна довіра), а також почуття поваги, гордості за власну державу, патріотизм. Вона характеризується певними спільними рисами (ціннісними, культурними), а також спільними пріоритетами розвитку країни (зовнішньополітичні, соціально-економічні тощо), які вона розділяє з іншими членами суспільства. Формується певне колективне самовизначення спільноти, яке є прийнятним для більшості населення країни.

Важливою ознакою громадянської ідентичності є готовність захищати (у різний спосіб) національні інтереси держави, при цьому вона не завжди є тотожною національній. Національна громадянська ідентичність більш притаманна країнам з моноетнічним (мононаціональним) складом. **Україна є поліетнічною країною**, в ній мешкають різні національності (етнічні групи), однак українці – як етнічна група, є титульною нацією, що складає більшість населення України.

Особливості сучасного етапу формування національної ідентичності в Україні визначаються, з одного боку, потребою реалізації ідеї нації на основі цінностей українства, з іншого – необхідністю реалізації соціально-економічних інтересів громадян безвідносно до їх

станової, етнічної, релігійної та політичної визначеності, об'єднуючи людей перш за усе довкола добробуту. Однак утвердження української національної та громадянської ідентичності громадян є одним із основних елементів формування здатності держави протистояти внутрішнім (корупція, демографічна криза, епідемічна ситуація, проблеми у сфері освіти, науки, культури, відсутність єдиної системи національно-патріотичного виховання в регіонах і т.п.) і зовнішнім безпековим загрозам, зокрема збройній агресії проти України, яка здійснюється державою-окупантом – росією й тимчасовою окупацією частини нашої території.

А це вимагає вирішення проблеми *визначення інтеграційного європейського вектору*, який уже майже 20 років пов'язаний з пошуком відповіді на питання, поставлене американським політологом, директором Інституту стратегічних досліджень у Гарвардському університеті С.Гантінгтоном (1927 – 2008 рр.) у назві його відомої праці: «Хто ми?» [18], тобто з пошуками нової ідентифікаційної моделі, що визначатиме вибір та поведінку й окремих громадян, і суб'єктів політики, і, власне, держави загалом на міжнародній арені.

В українському контексті відповідь на це питання опосередковується й ускладнюється багатьма чинниками:

- історично сформованою регіональною розрізненістю України, що має дихотомічний (Захід – Схід) характер та накладається на лінії ціннісних, мовних, релігійних та інших розмежувань;
- незавершеністю процесів становлення української політичної нації;
- слабкістю Української держави, неефективністю усіх чинних українських урядів, а відтак – низькою довірою та лояльністю населення до основних державних інститутів;
- нерозвиненістю й недостатньою інституціоналізацією громадянського суспільства;
- корпоративізацією діяльності політичних еліт, їхньою нездатністю артикулювати національні й загальносуспільні інтереси, спрямованістю на використання влади та суспільних ресурсів для отримання власних, зазвичай короткострокових вигод;
- впливом транснаціональних ідентичностей, що є відображенням викликів глобалізації й універсалізації, культури і світогляду постмодерну;
- впливом (нерідко деструктивним) зовнішніх акторів на процес конструювання української ідентичності, що ускладнилося збройною агресією росії проти України.

Зважмо при цьому, що в рефлексіях ХХ століття над Європою переважали геополітичні концепції, що усталилися після повоєнного політичного поділу за наслідками Другої світової війни, розгортанням «холодної війни». На тло дискусій сьогодні впливають питання щодо об'єднаної (більшою чи меншою мірою) Європи – «Іншої Європи» (Other Europe), де Україна у цьому контексті однозначно повинна розглядатися як європейська держава. При цьому, завдяки змінам, що припали на 80 – 90-ті ХХ ст. і пов'язані з існуванням біполярної системи міжнародних відносин, занепадом комунізму, з'явилося поняття *нової Європи*, хоча гіпотетично воно було закладено у 1922 році в оригінальній пропозиції графа Ріхарда Ніколаса Куденгофе-Калергі (1894 – 1972 рр., засновника Панєвропейського руху, генерального секретаря Європейського парламентського союзу (1947 р.), першого лауреата премії Карла Великого за видатний внесок у європейську інтеграцію) про *створення Панєвропейського союзу*. Оскільки ця проблема є надзвичайно багатопланова і дискусійна, то авторка дослідження зупиниться фрагментарно на окремих особливо значимих виокремлених питаннях через призму *європейської ідентичності*, гаслом якої стали слова: «Єдність у різноманітті».

Аналіз доктринальних джерел свідчить про існування декількох різнорівневих критеріїв, необхідних для вступу держав до Європейського Союзу (ЄС). Більшість з них офіційно визначені в Маастрихтській угоді та на засіданні Європейської Ради у Копенгагені в червні

1993 році (Маастрихтські та Копенгагенські критерії). Копенгагенські критерії включають наступні структурні елементи:

1) стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин (політичні критерії);

2) наявність дієвої ринкової економіки і здатність витримувати конкурентний тиск і дію ринкових сил у межах ЄС (економічні критерії);

3) здатність узяти на себе зобов'язання, що випливають з членства в ЄС, включаючи дотримання цілей політичного, економічного, валютного союзу (інші критерії).

У Договорі про Європейський Союз (стаття 49) визначені два основоположні критерії членства, а саме: *географічний* (європейська держава) та *політичний* (повага до цінностей Спільноти).

Стратегічною метою є формування «ефективної багатосторонності», що вперше було зафіксовано у «Європейській стратегії безпеки» 2003 р., а Лісабонський договір 2007 р. підтвердив, що вона є дієвим інструментом «глобального управління» та «керованої багатоплановості», що має забезпечити розвиток стабільної і міжнародної системи. Лідерський потенціал ЄС на міжнародній арені є безперечним: 27 держав-членів, 450 млн. населення, п'ята частина світового ВВП, лідерство у світовій торгівлі.

Сутність і складові *європейської ідентичності* оприлюднено у Декларації про європейську ідентичність (1973 р.), Хартії європейської ідентичності, Лаакенській декларації «Майбутнє Європейського Союзу» (2001р.). Факторами європейської ідентичності визначені такі вимоги:

- бути громадянином держави, розташованої за домовленістю, щоб бути географічно в межах Європи;

- розмовляти мовою, яка офіційно прийнята однією з офіційних мов цієї держави;

- ділитися історичною долею з іншими людьми в межах цієї держави, що говорять на згаданій мові;

- поділяти культурний зразок з іншими такими людьми, де культурний зразок розглядається як такий, що складається з подібних когнітивних, оціночних та емоційних елементів.

Існування європейської ідентичності неможливе без *економічної складової* та відповідного *інституту громадянства ЄС*.

Значний внесок у дослідження ЄС як організації інтеграційних процесів та європейської ідентичності зробили зарубіжні вчені, зокрема Ж. Барг, М. Брутер, С. Гоці, Ж.-П. Жаке, Ж. Ізаак, В. Кернз, В. Константінеско, Ж.-В. Луїз, Д.Сімон, Ж.-Л. Сорон, Е.Ренан, А. Татам, Т.Хартлі, Р. Херманн, Д. Чекель та ін. Серед вітчизняних дослідників, які приділяють особливу увагу даній проблематиці, варто відзначити С. Андрущенка, Т. Анакіну, Д. Борзенка, М. Буроменського, Г. Диниса, В. Галан, С.Глебова, М. Гнатовського, Л. Грицаєнко, О.Задорожного, М. Ільницьку, М. Козловець, С.Краєвську, В. Копійку, Є.Макаренко, В.Манжолу, С. Маковського, М. Миронову, Г.Міхно, М.Мовчана, І. Панчук, О. Ситник, С. Ратушного, С. Ростецьку, С. Скорохода, М. Шульгу, І.Яков'юка, та ін.

Зваживши, що європейська ідентичність упродовж усієї своєї історії інтеграції зіштовхувалася з багатьма труднощами, число яких лише зросло у ХХІ столітті, доцільно при входженні України до європейського спільного дому звернути увагу на розв'язання в сучасних умовах наявних ризиків, загроз і реакцію на кризові ситуації на основі розглянутої Глобальної стратегії ЄС *«Спільне бачення, єдиний підхід: сильна Європа»* (2016 р.), де визначено *геополітичне репозиціонування європейської спільноти* (економічний і торговельний потенціал ЄС, сумірний із двома «грантами» – США і КНР; введення єдиної валюти – євро; культурно-

політичний, гуманітарний вплив на міжнародні процеси; інституційний, організаційний і дипломатичні ресурси; військово-політичний вимір) із врахуванням вибудови стратегічної автономності [19]:

- безпекова та зовнішня політика;
- торгівля;
- система охорони здоров'я;
- технологічна політика та цифровізація;
- кліматична політика.

Відповідно у сфері безпеки і зовнішньої політики упровадження стратегічної автономності ЄС фокусується у трьох векторах: східна периферія, південна периферія, Азія та Африка, у меншій мірі – Латинська Америка, регіони протистояння США та Китаю.

Зважмо, що після проголошення незалежності України у 1991 р. європейський напрям було офіційно визначено головним напрямом зовнішньої політики України. Зокрема 2 липня 1993 року ВРУ ухвалила Постанову «Про Основні напрями зовнішньої політики України», у якій декларувався намір України стати членом Європейських співтовариств (ЄС), інших західноєвропейських або загальноєвропейських структур за умови, що це не шкодитиме національним інтересам України. Декларувався намір укласти з ЄС Угоду про партнерство та співробітництво на шляху до отримання асоційованого, а згодом – повного членства в ЄС. Детально при розкритті проблеми дослідження доцільно звернутися до *Хронології відносин України з ЄС* [20]. Зупинимось тільки на основних етапах вступу України до ЄС у період 2022 – 2023 рр.

- 28 лютого 2022 р. – Україна надіслала до ЄС заявку на членство;
- 17 червня 2022 р. – Єврокомісія рекомендувала надати Україні статус кандидата на вступ до ЄС;
- 23 червня 2022 р. – Європейська рада надала Україні статус кандидата;
- 14 грудня 2023 р. – відкриття переговорів про вступ після виконання вимог.

Паралельно Єврокомісія визначила сім рекомендацій (вимог), якими передбачено, що Україна має виконати, щоб зберегти статус кандидата, а саме:

- 1) упровадження нової процедури відбору суддів до Конституційного суду з попередньою перевіркою доброчесності та професійних якостей відповідно до рекомендацій Венеційської комісії;
- 2) упровадження судової реформи: завершення формування доброчесного складу Вищої ради правосуддя та Вищої кваліфікаційної комісії суддів України;
- 3) боротьба з корупцією: призначення керівника САП та директора НАБУ;
- 4) боротьба з відмиванням коштів та правоохоронна реформа;
- 5) упровадження антиолігархічного закону відповідно до рекомендацій Венеційської комісії;
- 6) ухвалення закону про медіа, узгодженого з аудіовізуальною директивою ЄС;
- 7) завершення реформи законодавства щодо національних меншин відповідно до рекомендацій Венеційської комісії.

Процедурно поетапно забезпечуватиметься: ухвалення переговорної рамки та початок переговорів про вступ; адаптація законодавства України до законодавства ЄС у межах переговорних розділів, після закриття яких Єврокомісія надасть оцінку щодо готовності України до вступу, а Європейська рада та Європарламент ухвалить рішення щодо закриття переговорів; відтак, усі члени ЄС та Україна підписуватимуть і ратифікуватимуть угоду щодо вступу України до ЄС.

Однак утвердження європейської ідентичності та забезпечення Євроінтеграції України відбувається в умовах широкомасштабної російської інтервенції. Ця найжорстокіша війна

сьогодні у Європі, а відтак й у світопросторі, розв'язана Росією – країною-агресором, з *одного боку*, доводить готовність українців захищати незалежність своєї країни, європейський шлях її розвитку, об'єднуючи українську націю, зміцнюючи громадську підтримку руху до ЄС, а, з *іншого боку*, – активізувала двосторонні процеси євроінтеграції, надала новій якості політики Брюсселя на українському напрямі, змусивши переглянути підходи і пріоритети у сфері зовнішньої політики й безпеки. Водночас війна, під час якої Україна зазнає колосальних людських та фінансово-економічних втрат, впливає на характер просування до об'єднаної Європи, обумовлює особливості «воєнної» євроінтеграції, у якій головною складовою відносин Києва і Брюсселя є спільне протистояння континентальній експансії росії, політична солідарність і воєнна, фінансово-економічна підтримка України. Нинішня війна – це війна за майбутнє. Тому Україна має перемогти. Ця перемога принесе користь і Європі, і всьому світу, і навіть (як не парадоксально) країні-агресору [21].

ВИСНОВКИ.

Ідентичність, виокремлені науковцями її типології, у т.ч. національна, українська громадянська як складові цивілізаційної ідентичності українства в контексті європейського виміру, наділена потужною як консолідуючою, так і диференціюючою силою. Власне теоретичне обґрунтування їх змісту є складним і багатовимірним феноменом, універсальною пояснювальною парадигмою всіх сучасних суспільних явищ і процесів, у т.ч. проблем формування ідентичності в інформаційну епоху. Поєднання та доведення багатофункціонального характеру складових зазначених ідентичностей має прикладне значення, зокрема для визначення перш за усе моделі, стратегії і практики державної політики щодо її формування в Україні.

Наукове дослідження цього феномену набуває сьогодні особливої ваги в умовах глобалізації, взаємовідносин у просторі кожної із восьми визнаних діючих цивілізаційних структур, у т.ч. загальноєвропейської та православної, з властивою для України синтезуючого типу міжцивілізаційної взаємодії, а також з огляду на прискорення інтеграційних процесів у Європі та світі, що ставить нашу країну перед новими викликами. Ці питання ідентичностей для багатьох країн, у тому числі і для України, має особливий вимір – європейський.

З'ясування теоретико-методологічних засад сутності особливо значимої цивілізаційної ідентичності, її структури, складових обумовлює зв'язок з менталітетом і глобалітетом у динаміці історичного поступу та трансформацій, питаннях національної та світової безпеки, збереженням миру, формування нового безпекового світового порядку, толерантно вираженої можливості існування унікальних національних ареалів на політичній карті сучасного світу, шляхах їх об'єднання в єдиний економічний і духовно-культурний організм.

Список використаних джерел:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 15 грудня 2023 р. № 1322 «Про схвалення Стратегії утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2023 –2025 роках». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Про схвалення Стратегії утвердження української <https://www.kmu.gov.ua> > ...
2. Хто такі українці і чого вони хочуть/ М. С. Грушевський // Грушевський, Михайло Сергійович. Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін.. – Львів: Видавництво «Світ». – 2007. Т. 4. Кн. 1. – С. 152 – 164.
3. Ідентичність та цикл життя. Ерік Хомбургер Еріксон. – Інтернет-магазин «Книжковий дім». – 2020. – 208 с.
4. Наука соціальна //Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: Л.М. Герасіна, В. Л. Погрібна, І. О. Поліщук та ін. За ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015.
5. Папаяні І. Феномен релігійної ідентичності в контексті філософсько-релігієзнавчого дискурсу: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філос. наук: спец. 09.00.11. Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. – К., 2010. – 16 с.; Шимко Олена. Проблеми релігійної ідентичності в сучасній культурній традиції України./Наукові записки Національного університету «Острозька академія». В-во Національного університету «Острозька академія».– Серія «Культурологія». – 2019. – Вип. 20.– С. 8 – 13; Пташник-Середюк О. Концептуальні підходи до

розуміння релігійної ідентифікації /О.Пташник-Середюк// Вісник Львівського університету. – Серія: Філософсько-політологічні студії. – 2018. – Вип. 21. – С. 71–77.

6. Зміна цивілізаційної парадигми розвитку України: теоретико-методологічний аналіз. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 552 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Зміна цивілізаційної парадигми розвитку України – Інститут ...ipend.gov.ua > uploads > 2020/09 > Myskhalchenko: Коппель О.А., Пархомчук О.С. Міжнародні системи. Світова політика. – К.: ФАДА, ЛТД, 2001; Павленко Ю. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства. – К.: Либідь, 2000; Артьомова М.Г. Українське державотворення у контексті основних різновидів означених закономірностей світового історичного процесу, цивілізаційного виміру./ Збірник наукових праць «Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина». – Ужгород: ТОВ «Поліграфцентр «ЛІРА», 2020. – Вип. 2. – С. 65 – 84; Хантінгтон С. Новий світовий порядок у ХХІ столітті: глобальні тенденції та їх значення для України // Національна безпека і оборона. – 2000. – №7. – С. 7–35; Майя Артьомова. Концептуальні складові цивілізаційної парадигми розвитку людства й визначення статусу України в системі міжцивілізаційних відносин. /Збірник наукових праць «Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина». – Ужгород: ТОВ «Поліграфцентр «ЛІРА», 2021. – Вип. 3. – С.7 – 23; Майя Артьомова. Національні аспекти філософії сучасної освіти України в контексті утвердження доктрини регіональної української цивілізації. /Збірник наукових праць «Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина». – Ужгород: ТОВ «Поліграфцентр «ЛІРА», 2021. – Вип. 3. – С.24 – 28. – С.24 – 28; Тойнбі А.Дж. Дослідження історії. Т. 1–2. – К.: «Основи», 1995.

7. Воропаєва Т.С. Формування національної та європейської ідентичності громадян України: теоретико-емпіричні аспекти (1993 –2010 рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Воропаєва Тетяна. Інститут <https://www.etnolog.org.ua> > <https://ispp.org.ua> voropa...

8. Krejci J., Velimsky V. Ethnic and Political Nations in Europe / J. Krejci, V. Velimsky. – New York, 1981. – P. 58 – 59.

9. Українство. // Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.)/ уклад. і гол. ред. В.Т.Бусел. – 5-те вид. – К.: Ірпінь: Перун, 2005; Грабовська І. М. «Українство» як категорія наукового аналізу.//Дні науки філософського факультету/ Міжн. наук. конф. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С.144–146.

10. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: Монографія / М. Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

11. Кислюк К. Українська ідентичність: історико-культурні ретроспективи та сучасні перспективи// Філософська думка. – 2018. – № 3. – С.48 – 64; [Електронний ресурс]. –Режим доступу до ресурсу: Українська ідентичність: ...Filosofska Dumka <https://dumka.philosophy.ua> > article > download

12.Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О.Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М.Юрій. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. – 512 с.; Цивілі-заційні моделі сучасності та їх історичні корені. С. Кримський, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, С. Сіденко, А. Шморгун. –К.: НАНУ. – 2002. – 630 с.

13. Нагорна Л.П. Ідентичність національна // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – К.: Наукова думка, 2005. – Т. 3: Е–Й. – С. 415 – 672 ; Гелнер Е.Нації та націоналізм / Національна ідентичність: Хрестоматія / Т.Воропай (упоряд.). – Харків: Крок, 2002. – 316 с.; Ентоні Дейвід Сміт. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 390 с.; Козловець М. А., Ковтун Н.М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія / М. Козловець, Н.Ковтун. – К.:ПАПАПАН, 2010. – 348 с.; Манучарян К.Г. Проблема формування ідентичності в інформаційну епоху./К. Г. Манучарян // Радіоелектроніка та молодь у ХХІ столітті: матеріали 27-го Міжнар. молодіж. форуму, 10–12 травня 2023 р. – Харків: ХНУРЕ, 2023. – Т. 9. – С. 64–65; Іванченко А. Проблема ідентичності в інформаційну епоху. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Open Archive NURE <https://openarchive.nure.ua> > download; Пилипенко С., Моїсєєва Н., Омельченко Г. Інформаційна сучасність: проблема ідентичності у просторі технології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: інформаційна сучасність: проблема ідентичності у Державний біотехнологічний університет <https://repo.btu.kharkov.ua> > bitstream

14. Мовчан П.П. Зміст поняття «національна ідентичність»: теоретико методологічний аспект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: PDF Автор: ПП Мовчан. 2015. <http://www.investplan.com.ua> > pdf

15. Кримський, С. Б. Універсалії українського менталітету / С. Б. Кримський // Кур'єр ЮНЕСКО. – 1992. – Вересень-жовтень. – С. 73.

16. Нагорняк М. Національно-державницька концепція Томаша Масарика: автореф. дис... д. політ. н.: 23.00.05 / М. М. Нагорняк. – К., 2009. –15 с.

17.Угрин Леся. Громадянська ідентичність в Україні: проблеми формування і становлення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Угрин Л., 2014. Громадянська...Вісник Львівського університету. <http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua> > archive; e-mail: uhryn_l@ukr.net

18. Гантінгтон Самуель Філіпс «Хто ми?». [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Самуель Гантінгтон «Хто ми?» : anthologyforthelazy Webnode <https://anthologyforthelazy.webnode.com.ua> > ...

19. Див.: Європейський Союз у мінливому світі: Монографія /В.В.Копійка, С.О.Маковський, М.А.Миронова та ін., за ред. /В.В.Копійки. – К.: О. Зень, 2022. – 219 с.

20. Див.: Хронологія відносин України з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії.

21. Див.: Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Україна на шляху до єс: razumkov.

org.ua <https://razumkov.org.ua> > images > journal > NSD...; Європейська інтеграція України в умовах війни росії проти України: роль академічних та громадських спільнот: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м.Рівне, 09 листопада 2023 р.). – Українська Асоціація викладачів і дослідників Європейської інтеграції. – К., 2023. – 227 с.; Тимощук О. Г. Вплив російсько-української війни на євроінтеграційні процеси в контексті набуття Україною статусу кандидата в члени ЄС: міжнародно-правовий аспект // Південноукраїнський правничий часопис. – 2022. – Том 3. – №4. – С. 81 – 86; Круглий стіл «Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи». 7.02. 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: Реалії, проблеми і виклики євроінтеграції України в умовах війни. Нова якість солідарності і партнерства Києва і Брюсселю... razumkov.org.ua <https://razumkov.org.ua> > kr...

НАЦІОНАЛЬНА ТА УКРАЇНСЬКА ГРОМАДЯНСЬКА ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК СКЛАДОВІ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСТВА В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ВИМІРУ

Майя Артѡмова – докторка філософських наук, професорка, професорка кафедри богослов'я, філософії та гуманітарних наук, директорка НДІ філософії, богослов'я та аналітики Карпатського університету імені Августина Волошина, академkinя Міжнародної академії богословських наук, вчена секретарка Міжнародної академії богословських наук МАБН, відмінниця освіти України (Україна, м. Ужгород).

/ Науковий вісник Карпатського університету імені Августина Волошина: збірник наукових праць. Карпатський університет імені Августина Волошина. – Ужгород: ТОВ «Спектраль ЛТД», 2024. – Випуск 7. – С.145 – 161.